

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ – ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1936

Ε.Υ.Δ. Π.Ε. Κ.Ε.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΔΥΟ ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΥ ΛΟΥΝΤΖΗ ΚΑΙ ΤΟΥ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗ*

Τὸ περιεχόμενον τῶν δύο ἐπιστολῶν ποῦ παρακάτω σὲ μετάφραση θὰ παραθέσωμε— τὸ πρωτότυπο εἶναι ἰταλικὸ— περιστρέφεται γύρω στὸ σύγγραμμα τοῦ ἱστορικοῦ Ἑρμάννου Λούντζη: «Ἡ Ἑπτανήσος ἐπὶ Ἑνετῶν», ποῦ πρωτοφάνηκε στὰ 1851, ἔκδοσις Ραφτάνη, Ζάκυνθος, καὶ ξανατυπώθηκε μὲ πολλὰ προσθήκας ἀπὸ τὸ συγγραφέα στὴν Ἰταλία στὰ 1860, σὲ μετάφραση ἰταλική τοῦ Μ. Τυπάλδου καὶ τοῦ Βαρότση.

Ὁ Λούντζης, ὅταν ἔγραψε τὸ πραγματικὰ σπουδαῖο αὐτὸ βιβλίον, εἶχε ἐκλεγεί βουλευτὴς, ἀνήκοντας, ὅπως ἦταν φυσικὸ στὸν προοδευτικὸ καὶ φιλελεύθερο χαρακτήρα του, στὸ Ριζοσπαστικὸ κόμμα, ποῦ ζητοῦσε τὴν Ἑνωσὴ μὲ τὴν Ἑλλάδα.

Γιὰ πρώτη φορὰ ὁ φιλόλογος καὶ ἱστορικὸς ἀφῆνε τὴν ἡσυχία τῆς μελέτης του γιὰ νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν πατρίδα του. Γιατὶ ὁ Λούντζης δὲ ζήτησε νὰ πάρει ἀπλὰ τὸ βουλευτικὸ τίτλον ἀπὸ φιλοδοξία, ὅπως συμβαίνει. Γι' αὐτὸ, στὸ διάστημα τῆς βουλευτικῆς του περιόδου ἔδωσε ἀξιόλογα ἔργα, ὅπως αὐτὸ ποῦ προαναφέραμε καὶ τὸ ἐπίσης πολὺ ἐνδιαφέρον: «Περὶ τῆς ἐν Ἑπτανήσῳ διοργανώσεως τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως».

Ἡ ἑλληνικὴ ἐκπαίδευσις τὸν εἶχε κυριολεκτικὰ ἀποκαρδιώσει. Στὴν αὐτοβιογραφία του δίνει μὲ τὰ χειρότερα χρώματα τὴν ἐντύπωσιν τοῦ ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας δασκάλους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ποῦ ἦταν συνήθως ἀπλοὶ ἀναγνώστες ἐκκλησιῶν καὶ δίδασκαν τὰ παιδιὰ μὲ ξύλον, βρισιὰς καὶ χίλιες δυὸ κακοτροπίες, -νὰ διαβάξουν ὀχτώηγια τὰ ὁποῖα μάθαιναν φυσικὰ χωρὶς νὰ καταλαβαίνουν τί λένε καὶ τὰ καναν ἔτσι νὰ μοιάζουν μὲ... «ἀναγνωστικὴς μηχανές»⁽¹⁾.

Οἱ δύο αὐτὲς ἐπιστολὴς εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρουσες, γιατί ἀποτελοῦν—μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς—περίληψιν τῆς τόσο πλούσιας σὲ εἰδήσεις εἰσαγωγῆς, ποῦ πιάνει τό-

σο μέρος ἀπὸ τὸ βιβλίον. Καὶ δείχνουν ἀκόμη τὴν εὐσυνειδησία μὲ τὴν ὁποῖαν ἐργαζόταν ὁ Ἑπτανήσιος αὐτὸς ἱστορικὸς καὶ τὸ πῶς τὸν βασάνιζαν τόσες μικρολεπτομέρειες ποῦ ἐκθέτει εἰλικρινὰ στὸ φίλον του, τὸν ποιητὴ Βαλαωρίτη.

Γι' αὐτὸ κιόλα κατόρθωσε, μέσα στὸ σύντομον σχετικῶς αὐτὸ ἔργον, νὰ συμπεριλάβῃ τόσα σπουδαῖα πράγματα, νὰ διασαφήσῃ πολλὰ καὶ νὰ πρωτογνωρίσῃ τόσα ἄλλα ἀκόμη, ἐνῶ ἄλλοι, μὲ πολὺτομα συγγράμματα, δὲν τὸ πέτυχαν.

Ἄλλὰ πρὶν παραθέσωμε τίς ἐπιστολὰς, χρειάζονται γιὰ τὸ Λούντζη μερικὰ λόγια ἀκόμη, ποῦ δὲν εἶναι καὶ τόσο πλατεῖα γνωστά, ὅσο τοῦ ἀξίζει.

* * *

Γεννήθηκε στὴ Ζάκυνθο, στὰ 1806.

Ἄν ἔχασε ἀπὸ τὰ μικρὰ του χρόνια τὸν πατέρα του, εἶχε ὅμως τὴν καλοτυχία νὰ βρεῖ στὰ πρῶτα του βήματα ὁδηγὸ πολὺτιμὸ τὴ μητέρα του, τὴ Μαρία Μάρτενς, γερμανίδα. Ἡ Μαρία ποῦ κατὰ παράξενον τρόπο ἔγινε γυναίκα τοῦ Ἀναστασίου Λούντζη⁽²⁾, μὲ τὴν ἀνώτερή της ἐπίβλεψιν μπόρεσε νὰ καθοδηγήσῃ τὸν Ἑρμάννον στὸν καλὸ δρόμον.

Καὶ πρῶτα-πρῶτα, ἄμα εἶδε πῶς ὁ γιὸς της, -στὴν ἐκκλησιὰ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, στὴν πλατεῖα Ροῦγα, δὲν ἔκανε ἄλλο ἀπὸ νὰ

(2) Ὁ πατὴρ τοῦ ἱστορικοῦ Ἀναστάσιος εἶχε ζῆναν ἀδελφὸν ποῦ λεγόταν Φραγκίσκος. Ὁ Φραγκίσκος, ἐξελθὼν στὴν Ἰταλία, σταμάτησε γιὰ περισσότερο διάστημα στὴ Βενετία καὶ συνδέθηκε μὲ τὴν οἰκογένειαν τῆς Μαρίας Μάρτενς. Ἐτσι ἐρωτεύθηκε τὴ Μαρία καὶ θὰ τὴν παντρευόταν, ἂν δὲν ἦταν ἀρριβωνισμένος μ' ἄλλη Ζακυνθινὴ ἀρχοντοπούλα. Γυρίζοντας στὴ Ζάκυνθο, ὁ Φραγκίσκος ἀρρώστησε βαρῆα. Πρὶν πεθάνῃ λοιπὸν, κάλεσε τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ἀναστάσιου καὶ τὸν ὤρκισε νὰ μὴ παντρευτεῖ ἄλλην ἀπὸ τὴ Μαρία. Ἐτσι, μετὰ τὸ θάνατόν του, ὁ Ἀναστάσιος πῆγε στὴ Βενετία μὲ τὸ σκοπὸν αὐτὸ. Καὶ ἡ Μαρία, μὴ συγκίνηση, τὸν ἔκουσε, καὶ δέχθηκε νὰ τὸν παντρευτεῖ, μόνον καὶ μόνον ἀπὸ εὐλάβειαν στὴ θέλησιν τοῦ νεκροῦ καὶ πᾶρ' ὅλη τὴν ἀποστροφή ποῦ στὴν ἀρχὴ ἐνοιώθη γιὰ τὸν ἀσχημὸν αὐτὸν ἄντρα.

(1) Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖον τοῦ κ. Ἀριστ. Βαλαωρίτη.

(2) Ὅσες φράσεις εἶναι μέσα σὲ εἰσαγωγικά εἶναι παρμένες ἀπὸ τίς αὐτοβιογραφίας τοῦ Λούντζη, τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν ἰταλικήν.

λερώνει τὰ βιβλία με δάκρυα πού ἔχυνε ἀπὸ τὴν κακομεταχείριση τῶν δασκάλων καὶ με πορτοκάλια πού 'ἔτρωγε ἀδιάκοπα», φρόντισε νὰ τὸν μορφώσει στὸ σπῆτι ὅπως ἦταν ἄλλωστε ἡ συνήθεια, γιὰ τ' ἀρχοντοπαιδα ἰδίως. Αὐτὴ τὸν ἔμαθε ἰταλικά, καὶ ὁ διαμαρτυρούμενος παπᾶς, πού συχνάζε στὸ σπῆτι τοῦ Λούντζη, γερμανικά.

Καὶ ὅμως δὲν ἦταν ἀκόμη δέκα χρονῶν!

Τότε ἔφθασε στὴ Ζακύνθο (1816), κατατρεγμένος ἀπὸ τὲς συχνῆς ἐπαναστάσεις τῆς πατρίδας του, ὁ Ἰωάννης Μορατέλης ἀπὸ τὴ Μόδενα. Ἔιχε πετάξει τὰ ράσα ὁ τόλμηρὸς αὐτὸς καλόγερος καὶ κατόρθωσε νὰ διοριστεῖ καθηγητὴς τῶν λατινικῶν στὸ Γυμνάσιο Ζακύνθου. Ὁ Μορατέλης, πού εἶχε μαθητὴ τὸν ἀδελφὸ τοῦ Ἑρμάννου, πρότεινε, στὴ μητέρα του, παρὰ τὴ μικρὴ του ἡλικία, νὰ πάρει κι' αὐτὸν. Ὁ Λούντζης λοιπὸν, ἀπὸ τότε πού ἀλλάξε δάσκαλο καὶ τρόπο διδασκαλίας, ἄρχισε ν' ἀγαπᾶ τὴ μελέτη με τὰ σωστά του καὶ νάχει τὴ φιλοδοξία νὰ γίνεῖ... συγγραφέας. Ἔτσι, δέκα χρονῶν, γράφει μιὰ κωμωδία, στὸ διάστημα τῆς ἀνάρρωσής του ἀπὸ μιὰν ἀρρώστεια πού τὸν κράτησε γιὰ κάμποσο στὸ κρεβάτι. Ἡ μητέρα του, πάντα ἀγρυπνὸς φύλακας, τὸν παρακολουθεῖ, ἐνθουσιάζεται γιὰ τὸ πρόωρο ταλέντο τοῦ γιοῦ τῆς καὶ προσπαθεῖ νὰ τὸν ἐμψυχώσει σ' αὐτό. Τοῦ φτειάχνει ὀλόκληρο κουκλοθέατρο γιὰ νὰ παίξει τὴν κωμωδιούλα του μέσα στὸ δωμάτιό του. Φροντίζει νὰ μὴ λείπει καὶ τὸ ἀκροατήριό. Ὁ γιατρός τῆς οἰκογένειας Λούντζη, Βοῦτος, παρευρίσκεται στὴν παράσταση.

Γρήγορα ὁ Λούντζης στερήθηκε τὸν πολῦτιμο δάσκαλό του. Ὑστερ' ἀπὸ δυὸ χρόνια, ὁ Μορατέλης πέθανε, καὶ ὁ Ἑρμάννος ἐνοιωσε με τὸ χαμό του τὴ «στέρηση ἑνὸς δευτέρου πατέρα».

Ἔτσι τώρα πάλι ἡ μητέρα του ἐπαγρυπνεῖ διπλά στὴν ἀνατροφή καὶ τὴ μόρφωσή του. Γιατί ὁ Ἑρμάννος ἀρχίζει νὰ σχετίζεται με κάποια τρελλόπαιδα πού δὲν τοῦ ταιριάζουν καθόλου. Ἡ μελέτη πάλι τοῦ γίνεται ὀλοένα πιο βαρετὴ χάρη στοῦς τρομεροῦς ἑλληνας δασκάλους, — μέσα στοὺς ἄλλους καὶ κάποιος Ἀναστάσιος Καραβίας, με πρόσωπο κατάστικτο ἀπὸ βλογιά, με πληγές πού ἔσταζαν ἀδιάκοπα πῦρ, τέρας στὴν ψυχὴ καὶ στὴ μορφὴ, με μαλλιά ἀνυπόταχτα πού δὲν εἶχαν γνωρίσει ἄλλο χτένι ἀπὸ τὰ δάχτυλά του!

Προσπαθεῖ λοιπὸν ἡ μητέρα του νὰ τὸν

κάμει νὰ συνεχίσει μ' ἀγάπη τὲς σπουδές του.

Ἔνας πρόσφυγας γάλλος τὸν ἴδιο καιρὸ τοῦ μαθαίνει γαλλικά.

Μά ἦταν ἡ ἐποχὴ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ὁ Λούντζης δὲν εἶχε μυαλό πιά γιὰ σπουδὴ. Νυχτοήμερα ἔφευγαν ἀπὸ τὰ Νησιά γιὰ τὴ Στερεὰ οἱ ἐθελοντὲς ἐπανησίοι. Καὶ ποιὸς ἔμενε πιά στὴν ἡσυχία του! Ἀρχίζει τότε νὰ σκέπτεται στὰ σοβαρὰ νὰ φύγει κι' αὐτὸς, γιὰ νὰ πολεμήσει γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν ἀδελφῶν του.

Τὰ λόγια τοῦ Μορατέλη, πού ἦταν τόσο ἐνθουσιώδης φιλέλληνας, ζωντανεύουν τώρα στὴν ψυχὴ του. Πόσα δὲν τοῦ εἶχε πεῖ γιὰ τὴ σκλαβωμένη καὶ ἐνδοξη Ἑλλάδα!

Νοιώθει λοιπὸν νὰ πάλει ἡ καρδιά του στὴ σκέψη πὼς εἶναι Ἑλληνας, καὶ ζητάει ν' ἀποδείξει ἔμπρακτα τὸν ἐνθουσιασμό του. Ἔτσι συνεννοεῖται με ἄλλους γιὰ νὰ φύγει κρυφά. Τῷ μαθε ὅμως ἐγκαίρως ἡ μητέρα του, καὶ σκέφτηκε πὼς καιρὸς ἦταν νὰ ἐπέμβει ριζικώτερα στὸ γιὸ τῆς καὶ ὁ Ἑρμάννος, κατὰ ρητὴν ἀπόφασή τῆς, φεύγει γιὰ τὴν Ἰταλία στὰ 1823, συνοδευόμενος ἀπὸ τὸ μεγαλύτερο ἀδελφὸ του. Τριγύρισαν μαζί γιὰ λίγο ὀλόκληρη τὴ χώρα καὶ τέλος καταστάλαξαν στὴ Σιένα. Ἐκεῖ μπήκε ὁ Ἑρμάννος σ' ἕνα μοναστήρι ὡς ὑπότροφος.

Μά ἡ ζωὴ γιὰ τὸ νεαρὸ σπουδαστὴ ἦταν ἀνυπόφορη ἐκεῖ πού περιστοιχιζόταν μόνο ἀπὸ καλογέρους. Κατόρθωσε λοιπὸν νὰ πείσει τὴ μητέρα του νὰ τοῦ ἐπιτρέψει νὰ φύγει γιὰ τὴν Μπολόνια καὶ νὰ συνεχίσει τὲς σπουδές του ἐκεῖ. Ὁ Λούντζης στὴν Ἰταλία σπούδαζε νομικά, καὶ ὅμως ἡ νομικὴ ἦταν ἡ τελευταία του σκέψη. Ὁ πόθος του, ἡ μανία του, ἦταν ἡ φιλολογία. Γι' αὐτὸ εὐκολὰ πέτυχε νὰ σχετισθεῖ με διάσημους συγγραφείς, ὅπως με τὸν Παῦλο Κώστα, πού τὸ σπῆτι του στὴ Μπολόνια ἐθεωρεῖτο σωστὴ Ἀκαδημία, ἐξαιτίας τῶν ἐκλεκτῶν διανοουμένων πού μαζεύονταν ἐκεῖ. Τότε πού τριγύριζε τὴν Ἰταλία κάνοντας φιλολογικὲς γνωριμίες, ὁ Ἑρμάννος πρωτοεμφανίστηκε καὶ ὡς συγγραφέας, προλογίζοντας μιὰ σχολιασμένη ἔκδοση τοῦ Δάντη πού ὁ Κώστα εἶχε κάμει.

Στὰ 1827, ὅταν δυὸ Ζακυνθῖνοι πήραν ἐκεῖ τὸ δίπλωμα τοῦ δικηγόρου, τοὺς ἔγραψε δυὸ ἐπιστολὲς συγχαρητήριες πού τὲς τύπωσε κιάλα στὴ Μπολόνια. Μά δὲν περιεῖχαν ἀπλῶς εὐχές. Ἦταν σκέψεις πολῦτιμες, θεωρίες ὠφέλι-

ΕΡΜΑΝΝΟΣ ΛΟΥΝΤΖΗΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

μες για την αναγεννώμενη όλοένα πατρίδα.

Την ίδια χρονιά, στις 22 του Δεκεμβρη, έπερνε κι' αυτός τό δίπλωμά του της Νομικής και έφευγε κατόπι για τή Βενετία νά δει τούς συγγενείς της μητέρας του.

Από τότε ο Λούντζης δέν κατασταλάζει πουθενά. Αφού πήγε για λίγο στη Ζάκυνθο, ξανάφυγε για τήν Ιταλία. Έπειτα πήγε στο Παρίσι, λίγο πρό έπειτα στη Γενεύη, έπειτα πάλι στο Παρίσι, αργότερα στην Αγγλία. Κι' όλα αυτά τα ταξίδια από τή δίψα του για σπουδή. Στη Γενεύη έμαθε άρτια τά άγγλικά. Έπειτα παρατήρησε πώς ή γαλλική φιλολογία δέν τόν ικανοποιούσε και βάλθηκε νά τελειοποιηθεί στό γερμανικά, για νά καταλαβαίνει στό πρωτότυπο τούς Γερμανούς φιλοσόφους. Πήγε στη Γερμανία, όπου συνδέθηκε με πολλούς Γερμανούς. Ξεχωριστά με τόν Σέλλιγκ, πού τόν άκαλουθούσε στους μακρινούς του περιπάτους, και με τόν Θύρσιο.

Τελευταία άπ' όλες τες γλώσσες ο Λούντζης έμαθε τήν έλληνική, όταν αποφάσισε νά μη γράφει πιά Ιταλικά τά συγγράμματά

του. Βάλθηκε λοιπόν στη μελέτη της και μέσα σε δυό χρόνια ήταν σε θέση νά έκδώσει έλληνικά τό έργο του: « Τό μέλλον του έλληνικού έθνους έκ του παρελθόντος έξαγόμενον » (1851).

Όμως έμεινε πάντα θιασώτης της Ιταλικής γλώσσας και όμολογούσε ειλικρινά πώς αυτή μιλεί στην ψυχή του. Έτσι τόπωσε στη Βενετία ένα άλλο σπουδαίο του σύγγραμμα (1860): « Storia delle isole Ionie sotto il reggimento dei Republican! francesi » και στη Μπολόνια (1863): « Della Repubblica settinsulare ». Συνεργαζόταν συχνότατα στα καλύτερα Ιταλικά περιοδικά και έξέδωσε διάφορα μυθιστορήματα με κοινωνικοφιλοσοφικό περιεχόμενο, πού δε συγκρίνονται καθόλου με τες Ιστορικές μελέτες του στην άξία.

Ο Λούντζης άσχολήθηκε άκόμη και με τή σάτυρα και δημοσίεψε τή « Miscellanea », έργο πειραχτικώτατο μά και έξυπνότατο, για διάφορους γνωστούς του και συγχρόνους του. Πέθανε στις 30 του Απρίλη 1868, στη Ζάκυνθο.

ΤΟ ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΕΡΜΑΝΝΟΥ ΛΟΥΝΤΖΗ

« Ζάκυνθος, 27 Μαρτίου 1855

Φίλτατέ μου, Χριστός Ανέστη.

Σας εύχαριστώ μ' όλη μου τήν ψυχή για τά πολύτιμα έγγραφα πού μου στείλατε. Είναι για μένα έξαιρετικά χρήσιμα, πρό πάντων ό,τι είναι σχετικό με τή διοίκηση της Αγίας Μαύρας (1) πού δέν έκυβερνάτο

(1) Όταν ο Φραγκίσκος Μοροζίνης πήρε τή Λευκάδα από τούς Τούρκους (1684), άφησε έλεύθερους τούς κατοίκους νά προτείνουν τήν καταλληλότερη κατά τή γνώμη τους άργάνωση της έσωτερικής διοικήσεως. Έτσι οι Λευκάδιοι έκασαν μακροσκελέστατη άναφορά από 16 δλόκληρα κεφάλαια, όπου υπέβαλαν τες άπόψεις τους. Με έλαφρές τροποποιήσεις δέχτηκε ο Μοροζίνης ό,τι ζητούσαν, και ή Ένετική Σύγκλητος τά ένέκρινε. Έτσι έγινε δλόκληρο καταστατικό με τόν τίτλο: Προνόμια της Κοινότητας της Αγίας Μαύρας. Με τόν τρόπον αυτόν έδειξαν οι κυρίαρχοι Βενετσιάνοι μεγάλη καλωσύνη και άπλοχερία στους όποτελείς τους.

Οι Ένετικές άρχές στη Λευκάδα άποτελούνταν από δύο προβλεπτες, τόν Έκτακτο και τόν Τακτικό. Το πρώτο ή άρχή έπαυε σε τρία χρόνια, και σε δύο του δεύτερου. Το πρώτου τά καθήκοντα ήταν ή έποπτεία τών πολιτικών, οικονομικών, στρατιωτικών και ναυτικών ζητημάτων. Οι στρατιωτικές δυνάμεις άποτελούνταν από τέσσερους λόχους Ιταλών, καθώς και από άλλους τετρακόσιους στρατιώτες Λευκάδιους, άμισθους.

Επίσης είχε τήν έποπτεία της Πρέβεζας και της Βόνιτσας. Όμως, παρ' όλο τόν τίτλο του Έκτακτου, έζηρούτο από τες θελήσεις του Γενικού Προβλεπτού Κερκύρας.

Αντίθετα, ο Έκτακτος είχε νά δικάσει τες διαφορές μεταξύ τών Λευκάδιων και τών Ξένων. Οι άποφάσεις τών Προβλεπτών έγκρίνονταν, είτε όχι, από τόν Γενικό Προβλεπτή Κερκύρας ή και έφταναν στα βενετσιάνικα δικαστήρια.

Υπήρχε άκόμα συμβούλιο άποτελούμενο από νησιώτες για τήν έσωτερική διοίκηση του νησιού υπό τήν προεδρεία του Έκτακτου Προβλεπτού. Έσυγκαλείτο μία φορά τό χρόνο. Η βενετσιάνικη άρχή δέν

άπολύτως όμοια με τ' άλλα Έφτάνησα. Θα μου χρησιμέψουν έπίσης για νά διορθώσω ένα λάθος σχετικό με τήν έκλογή Έπισκόπου πού βρήκα στον Σαιν-Ζωβέρ (2). Νόμιζα πώς γινόταν με τή μεσολάβηση κάποιων μελών του Συμβουλίου, ένώ από τά έγγραφα φαίνεται πώς γινόταν μόνον από τόν κληρο. Τό συμπέρασμα πού βγάζετε πώς ο Λεονάρδος Τόκκος (3) καταχράστηκε τήν

είχε δικαίωμα νά άρνηθει τή σύγκλησή του, όταν τό συμβούλιο τό ζητούσε για νά κανονίσει αξιόλογα συμφέροντα.

(2) Βλ. Grasset de Saint-Sauveur: « Voyage historique et littéraire dans les Iles et possessions vénitienes du Levant », τόμ. β', σελ. 350. Ο περιηγητής λέει τά ακόλουθα:

« Ο κληρος ήταν υπό τήν άρχηγία ενός άρχιεπισκόπου και ή έκλογή του γίνονταν σε μία συνέλευση του κληρου, τών εγγενών και τών ένετικών άρχών. Η θέση του άρχιεπισκόπου δινόταν πάντα σ' εγγενή. Τό εισόδημά του ήταν περίπου 6.000 φράγκα γαλλικά ».

Ο Grasset Saint-Sauveur γεννήθηκε στις 16 του Απρίλη 1757 και πέθανε στις 3 του Μάη 1810. Διετέλεσε πρόξενος της Γαλλίας σε πολλές χώρες, καθώς και στη Ζάκυνθο, Κέρκυρα και Λευκάδα. Τά συγγράμματά του είναι πολλά, « L'antique Rome », « Fastes du Empire francais » κ.λ. Στην Ελλάδα είναι γνωστός από τό βιβλίο πού άναφέραμε πρωτότερα, όπου υπάρχουν πολύτιμες πληροφορίες για τά Έφτάνησα.

(3) Ο πρώτος από τούς Τόκκους πού κατέβηκε στα Έφτάνησα ήταν ο Γουλιέλμος, διορισμένος ως διοικητής Κερκύρας (1328 - 1335) από τόν αυτοκράτορα Φίλιππο τόν Ταραντινό. Συγχρόνως λάβαινε και προίκα από τό γάμο του με τήν Μαργαρίτα Όρσίνι και γινόταν έτσι κόριος της μισής Ζακύνθου. Διάφορες πόλεις διεκδικούν τήν κατάγωγή του Τόκκου, πιθανώτερο όμως είναι νά κατάγεται από τή Φλωρεντία. Οι Τόκκοι σε στιγμές κρίσιμες συνέθεσαν με τούς Άνδεγαυούς της Νάπολης, και γι' αυτό τό αργότερα πήραν από αυτούς γενναίες άμοιβές.

Ἄγία Μαύρα καὶ τὸν τίτλο τοῦ Δούκα τῆς Λευκάδας, θὰ ἠούχαζε τὴ σκέψη μου ἂν δὲν ὑπῆρχε τὸ καταραμένο ἐκεῖνο Χρυσόβουλο τοῦ Συμεῶν (1) ποῦ ἀναφέρεται στὴν ἀπάν-

1) Ὁ τρίτος ἀπὸ τ' ἀδελφία ὁ Λεονάρδος, ποῦ ἀναφέρεται ἐδῶ, ἀκολούθησε τὸν αὐτοκράτορα Ροβέρτο στὰ 1355 στὴν περιοδεία τοῦ σίτις ἐλληνικῆς του κτήσεως, στὴν Πελοπόννησο. Μετὰ ἕνα χρόνο λάβαινε γι' ἀνταμοιβὴ τῶν ὑπηρεσιῶν του τὴν Κεφαλληνία καὶ τὴ Ζάκυνθο (κατ' ἄλλους μόνο τὴν πρώτη). Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ροβέρτου, ποῦ ἐσβύσε καὶ ὁ οἶκος τοῦ Γάρακτα, οἰκιστοποιήθηκε ὁ Λεονάρδος καὶ τὶς ἄλλες κτήσεις τοῦ ἀφέντη του, καὶ στὸν τίτλο τοῦ παλατινοῦ κόμητος, ποῦ εἶχε ἀπὸ πρὶν λάβει, προσέθεσε καὶ τὸν ἄλλον τοῦ δουκὸς τῆς Λευκάδος ἀνακηρύττοντας τὴ νῆσο δουκάτο του.

2) Ὁ Λεονάρδος, πῆ Ἐλευκὰδα σεβάστηκε τὴ θρησκεία καὶ κυβερνήσεως καλά. Πέθανε ὁμοως γρήγορα, μετὰ πέντε χρόνια, στὴν Κεφαλονιά. Τὸν διαδέχτηκε ὁ γιὸς τοῦ Κάρουλος, ποῦ κυβερνοῦσε ἐπίσης μὲ πολλὴ καλοσύνη. Αὐτὸς ὁμοως ἀναγκάστηκε νὰ μεταφέρει τὴν ἔδρα του ἀπὸ τὴν Κεφαλονιά στὴν Ἰθάκη (1379) γιὰτὶ κατὰστρεφαν πειρατὲς τὸ νησί. Καὶ ὑποχρέωσε τοὺς Ἐλευκαδίτες νὰ χτίσουν νέα πόλη ἀπρόσιτη στὰς πειρατὲς, πράγμα ποῦ ἐγένε.

3) Τὸν διαδέχτηκεν ὁ Κάρουλος Β', ποῦ παντρεύτηκε σὲ δευτέρο γάμο (πρώτη του γυναῖκα ἦταν ἡ Ἐλεονώρα, κόρη τοῦ δουκὸς τῆς Σπάρτης) τὴ Φραγκίσκα, κόρη τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Ἀτσαγιόλη, ποῦ ὑπογράφονταν ἐλληνικά Βασίλισσα τῶν Ρωμαίων. Ὁ Κάρουλος μεγάλωσε πολὺ τὸ βασιλεῖο του στὴν Αἰτωλία, Ἀκαρνανία καὶ Ἰπείρο. Ὅλα τὰ φέουδα τοῦ Κάρουλου Β', ἐπειδὴ ὄν εἶχε παῖδιά, τὰ κληρονόμησε ὁ γιὸς τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Κάρουλος Γ', ποῦ εἶχε χαρακτηριστὰ ἀνίσχυο καὶ περὶφρανο. Γι' αὐτὸ ἀπέκτησε πολλὰς ἐχθρὰς καὶ γιὰ νὰ ἀσφαλίσει τὶς κτήσεις του, σκέφτηκε νὰ συνδεθῆ μετὰ τὴ Βενετία στενωτέρω. Πῆρε λοιπὸν ὡς σύζυγο τὴν κόρη τοῦ δόγη Φόσκαρη Λευκή. Τὸν διαδέχτηκε ὁ γιὸς τοῦ Λεονάρδος Β'.

4) Τὸ χρυσόβουλο τοῦ βασιλείου τῶν Σέρβων Συμεῶν ποῦ ἀναφέρει ὁ Λούντζης καὶ ὁμοιο βλεπούμε ὅσα παραχωροῦνται στὸν Ὀρσίνη ὡς τιμάρια, πρωτοδημοσιεύθηκε ὀλόκληρο στὰ 1936 ἀπὸ τὸν Ἰάκωβο Γκράντι σ' ἀπάντησιν ἐπιστολῆς στὸν Ἀλέξανδρο Πίνι: «Risposta di Jacobo Grandi, Medico, prof. di Notomia in Venezia e Accademico della Crusca dell' III. e. Eccel. Capitano delle navi Alessandrina sopra la nave riclieste intorno S. Maura e la Prevesa. In Venezia, 1886».

5) Πρόκειται γιὰ ζήτημα ποῦ ἀνακίνησε ὁ Ἰωάννης Σμίτ. Ὁ δὲ Μπαούμπουλης προμήθευε στὸν Γκράντι τὸ ἐλληνικὸ κείμενο τοῦ χρυσόβουλου τοῦ Συμεῶν τῶν Σέρβων, Γενάρης 1361. Βλ. Bibliothek der Hellenika, 17 αἰών, τόμ. β', σφ. 602.

6) Τὸ χρυσόβουλο δημοσιεύθηκε ἀπὸ Κωτῆ τὰ «Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα Ζακύνθου». Τόμ. β', σελ. 617.

7) «Συμεῶν ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων καὶ Σέρβων ὁ Παλαιολόγος. Ἐπειδὴ φήσῃ Θεοῦ ἐπέστη ἐμπρησμός τῆ θεοσωστω πόλει Ἀρτης καὶ τὰ ὄραία αὐτῆς, φεῦ, κατέφαγε καὶ κατέφθειρε καὶ κατέφθειρεν αὐτῶν πάντα ὅσα κατεῖχον ἀνέκαθεν χαρτῖα καὶ δικαίωματα, διὰ τοῦτο ἀνέφερον ὁ περιπόθητος καὶ γλυκώτατος πατήρ καὶ συντεκνος τῆς βασιλείας μου Μέγας Κοντοστάυλος κύριος Ἰωάννης Τζάφας Οὐρσίνης Δούκας, καὶ ἵνα πορίσῃται καὶ ἀνακτηθῆ διὰ χρυσόβουλο αὐτῆς προστάγματος εἰς ἐπανάκλινσιν τῶν φθαρέντων αὐτῶ χρυσόβουλων καὶ δικαιωμάτων ἀτινα εἶχεν ἀνέκαθεν καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἀγίων βασιλέων καὶ δεσποτῶν ἐκείνων ἀσθεντῶν καὶ προγόνων τῆς βασιλείας μου, ἵγουν τὸ Κάστρον τῆς Ρηγῶς μετὰ πάσης τῆς νομῆς καὶ περιοχῆς αὐτοῦ ἴτοι ἀπὸ τῆν ἀκραν τοῦ Μαυροβουνίου καὶ τὸ Μαυροβούνι, ἀπὸ τῶν ἐρχόμενων εἰς τὴν Ἀμπραν καὶ εἰς τὸ Καριδάκι καὶ εἰς τὸ Ἐζωμένον καὶ εἰς τὸν Φακοῦτον ἀκουμπίωντας εἰς τὴν Ἐμπερινὴν καὶ εἰς τῆς Εἰρήνης τὸ ξενοδογεῖον. Καὶ εἰς τὰ Τρινοβιάντα καὶ τὴν Ζωρίσαν καὶ εἰς τὸ Γλυκὸ καὶ τὸν ποταμὸν Ποταμὸν καὶ εἰς τὸ Μαμάρι καὶ εἰς τὴν θάλασσαν ἀπέσω, μετὰ τῶν κτημάτων πάντων καὶ δικαίων καὶ προνομίων τῆς αὐτῆς περιοχῆς, ἐπικρα-

τησιν τοῦ Ἰάκωβου Γκράντι σὲ μιὰ ἐπιστολῇ στὸν Ἀλέξανδρο Πίνι. Αὐτὸ βεβαιώνει πὼς στὰ 1361 ἄρχοντας τοῦ Νησιοῦ ἦταν κάποιος Ἰωάννης Τζάφας Ὀρσίνης (1).

8) Ὁ Πάπας Γρηγόριος ΧΙ, σ' ἐπιστολῇ του γραμμὴν στὰ 1372 (2), ὀνομάζει τὸν Λεονάρδο Δούκα τῆς Λευκάδας. Στὸ μικρὸ αὐτὸ διῆκτομα, πὼς πέρασε τὸ Νησί στὴν ἐξουσία τοῦ Ροβέρτου (3), ὥστε μετὰ τὸ θάνατό του ὁ Λεονάρδος νὰ καταχρασθεῖ μέρος ἀπὸ τὸ Κράτος τοῦ ἀφέντη του; Θὰ κατορθώσουμε νὰ διευκρινίσουμε τὸ σκοτεινὸ αὐτὸ σημεῖο;

9) Ὡστόσο σημειώστε τὴν ἡμερομηνία ποῦ ἔφυγεν ἀπὸ τὰ Νησιά ὁ τελευταῖος Τόκκος, ὁ Λεονάρδος Β' (4). Ἦταν στὰ 1479. Τὸ

10) τῆσεως καὶ χώρας καὶ συνόρων τοῦ αὐτοῦ τόπου, καθὼς ἐδόθη τούτῳ συνορολογημένα πρὸς αὐτὸν διὰ χρυσόβουλο παρὰ τοῦ αἰσιδῆμου καὶ μακαρίτου ἀσθεντοῦ καὶ ἀδελφοῦ μου τοῦ βασιλέως ἐκείνου Κυροῦ Στεφάνου, ἀλλὰ δὴ καὶ τὸ ὅσον κατέχει ἐν τὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἀρτης μέχρι τοῦ νῦν. Ὡσαύτως τὴν Ἄγίαν Μαύραν μετὰ τῆς Λευκάδος, τὴν Περαιτῖαν ἐν τῷ θέματι Ξηρομερίου μετὰ τοῦ Παραδείσου καὶ τῶν Ζαβέρδων.

11) Διατηρηθῆσαντα δὲ τὰ ὡς ἀνω εἰρημένα ἀπαντα κάστρα καὶ κτήματα ἀνενόγητα ἀπὸ πάσης ἐπιχειρήσεως καὶ συζητήσεως, ἀπὸ τε ἀγγαρείας, παραγαρείας, βιγλογίας, κικιστολογίας, πρεβένδας, ζημίας, φωμοζηρίας, βελανηδίου, πρινοκοκίου καὶ πάσης ἄλλης τῆς αἰσιδῆτινος ἐκρητίας τῆς νῦν ἐνεργουμένης καὶ εἰς ὑπεροπὴν ἐπινοηθησομένης. Καὶ οὐδεὶς τομηθεῖ τοῦ ἐμβάλλειν ἐν' αὐτὰ κούρα κικωτικὴν ἢ ἐπιζήμιον, ἀλλὰ πόρρω φεῖσονται ἀπ' αὐτῶν ὡς ἀπὸ καμίνου πυρός. Καὶ ἵνα μὴ ἐξη κρίσιν μετὰ τίνος ἐπ' αὐτῶν, καὶ ἐξη τις δίκαιον ἐπ' αὐτοῖς. Ἀλλ' ἵνα κατέχη αὐτὰ χωρὶς κρίσεως καὶ ἀμφιβολίας τῆς αἰσιδῆτινος. Τούτου γάρ χάριν ἐγένετο καὶ ὁ παρὼν χρυσόβουλος τῆς βασιλείας μου καὶ ἐπέδωθη τῷ προσηρμένῳ περιπόθητῳ καὶ γλυκώτῳ πατρὶ καὶ συντεκνῳ αὐτῆς μεγάλῳ Κοντοστάυλῳ Κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ Τζάφῳ Δούκα τῷ Ὀρσίνῳ καὶ πάσι τοῖς παισὶ καὶ κληρονομιὰδοχοῖς αὐτοῦ εἰς ἀσφάλειαν καὶ διακωνίαν τὴν αἰωνίζουσαν. Ἀπολυθὲν κατὰ μῆνα Ἰανουάριον τῆς ἐνασταμένης τέσσαρας καὶ δεκάτης Ἰνδικτῶνας τοῦ ἑξακισχιλιοστοῦ ἑξηκαστοῦ ἐνάτου ἔτους ἐν ᾧ καὶ τὸ ἡμέτερον εὐσεβὲς καὶ θεοσρόβητον ὑπεσημῶνατο Κράτος.

12) Συμεῶν ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς αὐτοκράτωρ Ρωμαίων καὶ Σέρβων ὁ Παλαιολόγος.

13) Ἡ Λευκάδα παραχωρήθηκε στὸν Τζάφα Οὐρσίνο, Ναπολιτάνο, ὡς φέουδο γι' ἀνταμοιβὴ τῶν ὑπηρεσιῶν του ἀπὸ τὸν Συμεῶν, ἀπὸ τὸ γένος τῶν Παλαιολόγων.

14) Ὁ Πετριτσόπουλος δίνει τὴν ἐξήγησιν πὼς ἡ Βενετία ἐναντιώθηκε σὸ νὰ μείνει κύριος τῆς Λευκάδος ὁ Οὐρσίνο, ἐπειδὴ ἤξερε πὼς τῆς χρειάζοταν νάχει κάποια ἐπιρροή στὰ Ἐπτάνησα, καὶ τὴν παραχώρησε εἶτα στὸν Λεονάρδο Τόκκο.

15) Αὐτὸ εἶναι ὁμοιο σφαλῆρῶ, ἐπειδὴ τότε ἡ Βενετία —λογικώτατο ἀπὸ τὶς χρονολογίας δὲν κυριαρχοῦσε στὰ Ἐπτάνησα.

16) Πρόκειται γιὰ τὴν ἐπιστολῇ ποῦ ἀπήρθευε ὁ Γρηγόριος ΙΑ' στοὺς Χριστιανοὺς ἡγεμόνες, γιὰ νὰ συνέλθουν στίς Θῆβες τὸν ἐπόμενον χρόνον καὶ νὰ συναρπάουν συμμαχία ὅλοι, κατὰ τῶν ἰσχυρῶν, ἐπειδὴ οἱ τελευταῖοι πολεμοῦσαν τὴν Ἑλλάδα.

17) Ὁ Ροβέρτος Ντ' Ἀντζιὸ εἶχε τὸν τίτλο τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως (ἀπὸ τῆς μητέρας του Αἰκατερίνης), πρίγκηπος Ἀχαΐας καὶ Ταραντος, Δεσπότη Ρουμανίας καὶ κόμητος Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου.

18) Ὁ Λεονάρδος Β' καὶ τελευταῖος Τόκκος ποῦ ἔμεινε σὰ νησιά, δὲν ἦταν τόσο τυχερὸς ὅσο οἱ προηγούμενοι. Ἀλλὰ καὶ δὲν εἶχε δεῖξει τὴ φρόνησιν τῶν προηγούμενων. Κατατυραννοῦσε τοὺς νῆ-

βεβαιώνει η περικοπή του Πάπα Σίστου Δ' που τό αναφέρει ο Bichon (14). Λέει πως τόν ίδιο χρόνο που ο Λεονάρδος πήγε στη Ρώμη, είχε διωχθεί από τις χώρες που κυβερνούσε, «presenti anno a turca est pulsus». Βρήκα ακόμη στο αρχαιοφυλακείο Ζακύνθου τό αντίγραφο ενός έγγραφου του Λεονάρδου με ημερομηνία 25 Μαρτίου 1470, που αναγνωρίζει σ'έναν κάποιο Πελεγκάνο τήν εξουσία του φέουδου, με τήν υποχρέωση νά δίνει κάθε χρόνο ένα ζευγάρι γάντια από δέρμα γίδας, τά Χριστούγεννα, ως δείγμα αναγνωρίσεως για τή χάρη που του παρέχει νά κυβερνάει.

*Ερχομαι τώρα στο άλλο μπέρδεμα που μάς κάνει ο ξεχωτάτος καρδινάλιος Μπέ-

σιώτες που τόν μισούσαν. Είχε κατορθώσει νά κάμει παντού εχθρες.

Στ πρώτο γάμο παντρεύτηκε τή Μέλισσα, κόρη του δεσπότη της Σαρβίας Βούκοβιτς και της αδελφής του Ιωάν. Παλαιολόγου Έλενης. Μετά τέσσερα χρόνια όμως χώρισε, και για ν' αποκτήσει σύμμαχο ισχυρό παντρεύτηκε τήν ανεψιά του Φερδινάνδου της Αραγωνίας χωρίς νά ζητήσει τή συγκατάθεση των Ένετων ούτε και του Σουλτάνου, καθώς έγραφε. *Έτσι αποξενώθηκε απ' όλους, και δέν περιελήφθη στη συνθήκη μεταξύ Βενετσιάνων και Τούρκων. *Επίσης δέν πλήρωνε τό δώρο που σύμφωνα με τή συνθήκη που είχε κάμει ο πατέρας του με τόν Σουλτάνο έπρεπε νά δίνει, —500 δουκάτα. Οι Τούρκοι, καθώς δέν είχε συμπεριληφθεί στο σύμφωνο τής Εόρως, ξεστράτευσαν εναντίον του. Και τότε αναγκάστηκε νά φύγει μαζί με τή γυναίκα του και νά ζητήσει τή βοήθεια του βιαιλιά της Νάπολης πρώτα και κατόπι του Πάπα Σίστου Δ'. Στόν τελευταίο βρήκε πραγματικά μεγάλη προστασία, αφού και έτήσια έπιχορήγησε 2.000 δουκάτων τό χρόνο του είχε υποσχεθεί για νά έτοιμασθεί με στρατό ν' ανακαταλάβει τις κτήσεις του. Τά μέσα όμως δέν του έπαρκοῦσαν, κ' έτσι τέτοιο σχέδιο δέν έπεχείρησε ποτέ.

*Ο Λεονάρδος, πριν φύγει, παραχώρησε τή δικαιοδοσία των Νησιών Ζακύνθου, Κεφαλονιάς και Ίθάκης στόν Γεράσιμο Λοβέρδο, τόν πρώτον ορθόδοξο επίσκοπο Κεφαλληνίας, μετά τήν κατάργηση από τούς Φράγκους του επσκοπικού ορθόδοξου θρόνου. *Ο Λοβέρδος, που έφτασε σέ ηλικία 120 χρονών και έμεινε επίσκοπος 40 χρόνια, είχε απόλυτη τήν εκτίμηση του Λεονάρδου. Του άφισε έδρα τήν Κεφαλονία, καθώς και στοός διαδόχους του, και παραχώρησε στόν ορθόδοξο κληρο τό δικαίωμα τής εκλογής επσκοπού. Βλέπ. Λούντζη, εισαγωγή στο βιβλίο του: *Η Έπτάνησος επί Ένετων» σελ. 1β'.

(14) Bichon Ιωάννης Αλέξανδρος. Γεννήθηκε στις 21 του Μάη 1791 και πέθανε στις 29 Αυγούστου 1846. *Ο γάλλος αυτός ιστορικός ταξίδεψε πολύ στην Ίταλία και έμεινε στην Ελλάδα περί τά δυο χρόνια (1840-42) ψάχνοντας νά βρει και νά εξακριβώσει τά ίχνη των Γάλλων στη χώρα μας.

Τά έργα του είναι πολλά και σπουδαία. Πολλά ακόμη χάθηκαν μετά τό θάνατό του, επειδή περιήλθαν χειρόγραφα στην κατοχή ενός Γάλλου συμβολαιογράφου.

Τά σχετικά με τήν Ελλάδα είναι τά ακόλουθα :

«Antiquités grecques, ou tableau de mœurs, usages et institutions des Grecs.»

«Relevés historiques, numismatiques et archéologiques sur la principauté de Morée.»

«Les provinces démembrées de l'Empire Grec.»

«Nouvelles recherches historiques sur la principauté française de Morée et ses hautes baronnies.»

«La Grèce continentale et le Morée. Voyage, séjour et étude historique.»

«Histoire de la conquête et de l'établissement des français dans les États de l'ancienne Grèce sous les Villehardouin», κλπ.

μπο(12), που λέει ως θετικό πως ο Πέζαρος(13), θέλοντας νά χτυπήσει τις εχθρικές γαλέρες που ναυπηγούνταν στο λιμάνι της Πρέβεζας, άφησε στην Κεφαλονιά προς φρούρηση ένα καράβι φορτηγό με μερικές γαλέρες και κατόπι, στις 23 του Γενάρη (στην έκδοσή μου λείπει ή χρονιά) (14), έφυγε με 14 γαλέρες ελαφρές, τέσσερες μεγάλες και τέσσερα καράβια για τήν Άγία Μαύρα. Έκει, στο λιμάνι της, που δέν είχε φόβο νά τόν χτυπήσει κανείς, έκανε εκλογή στις γαλέρες και ξεχώρισε οχτώ, — τις ελαφρότερες. Επίσης διάλεξε τούς καλύτερους ναύτες και στρατιώτες και έπλευσε στον κόλπο τής Πρέβεζας, αφού άφησε όλα τά άλλα πλοία στο λιμάνι.»

*Από όλους τούς ιστορικούς, προηγουμένως μάλιστα και από αυτόν τόν Μπέμπο, μάθαμε καλά πως οι Βενετσιάνοι είχαν καταλάβει τήν Άγία Μαύρα πριν από τήν Κεφαλονιά. Τά πλοία του Πέζαρου λοιπόν θά πήγαν σέ κανένα λιμάνι απόμερο τής Άγίας Μαύρας, όπου οι Τούρκοι δέ θά μπορούσαν νά τούς ένοχλήσουν. Μήπως ο Μπέμπο έκανε λάθος στο όνομα του λιμανιού ; Στη «Βυζαντίδα» (15) βρίσκω τά ακό-

(12) Πρόκειται για τόν καρδινάλιο Πέτρο Βέμβο, που τόσο διακρίθηκε ως ιστορικός, ώστε νά θεωρείται «ο ιστοριογράφος τής Βενετίας». *Ο Βέμβος τήν πρώτην ώθηση στα γράμματα πήρε από τόν πατέρα του που ήταν ομμανιστής και είχε κατά καιρούς αξιολογες θέσεις στη Βενετσιάνικη Δημοκρατία. *Αγάπησε με πάθος τή σπουδή. Μελέτησε κατά βάθος τούς αρχαίους Έλληνες κι' έγινε έτσι ξεχωρος έλληνογνώστης. Στη Μεσσηνα, μέσα στους άλλους, είχε δάσκαλό του τόν Έλληνα Κωνσταντίνο Λάσκαρη. *Ο Βέμβος τριγύρισε σέ διάφορες αυλές τής Ίταλίας, καλεσμένος από τούς βασιλείς τους, Φερράρα, Ουρβίνο, Ρώμη κ. ά. Στην ιδιωτική του ζωή όμως δέν ήταν καθόλου πρότυπο. Συζούσε παράνομα με τή Ρωμαία Μοροζίνι, από τήν όποία απέκτησε τρία παιδιά.

*Η συγγραφική του εργασία μοιράζεται σέ ιστορική και έρωτική. Ξεχωρίζουν οι έρωτικοί του διάλογοι, που άφιερώνονται στη Λουκρητία Βοργία με τήν όποία έρωτοτροπούσε στη Φερράρα, και οι ποιητικές συλλογές του όπου μιμείται τόν Πετράρχη. Τό σπουδαιότερο έργο του όμως είναι τό «Regni Venetiarum historia», χρονικά από τό 1487 μέχρι τό 1513. Γι' αυτό ζει και αναφέρεται ως τις ημέρες μας. Γεννήθηκε σά 1470 και πέθανε σά 1547.

(13) *Ο Ένετός ναύαρχος Βενέδικτος Πέζαρος. Στά 1500, ως αρχηγός του ιταλο-ισπανικού στόλου, σταμάτησε στην Κεφαλονιά για νά ναυπηγήσει πλοία. Κατά τήν παραμονή του εκεί, κατόρθωσε νά κυριεύσει τό φρούριο του Άγίου Γεωργίου. Κατόπι έκαψε τόν Τουρκικό Ναύσταθμο τής Πρέβεζας, όπου κατέστρεψε τά πλοία για τά όποια μιλεί ο Λούντζης εδώ, και σά 1501, με τή συνδρομή του παπικού στόλου, υπό τήν άγεία του Ιωάννη Πέζαρου, κυρίευσε τή Λευκάδα ύστερ' από συνεχή βομβαρδισμό έξη ημερών. Σέ λίγο διάστημα όμως ο δοξασμένος αυτός ναύαρχος, που είχε κατορθώσει νά επαναφέρει τό γόητρο τής Βενετίας, —ό Γριμάνης προηγουμένως, παρ' όλες τις δυνάμεις που διέθετε, δέλιαιζε νά χτυπήσει τούς Τούρκους, ο δέ Τριβιζάνος του κάκου τούς πολεμούσε επί μήνες, πείγηκε έξω από τήν Αόλωνα.

(14) Αυτό έγινε στις 23 Ιανουαρίου του 1500.

(15) Πρόκειται για τή «Βυζαντίδα» του Ιωάννη Στάνου. Τό έξάτομο αυτό έργο εξέδωσε ο Άγάπιος Λοβέρδος, Ιεροδόσκαλος στη Φλαγκιανή σχολή τής Βενετίας (1767), εκτός από τούς τόμους Γ' και Δ' που φρόντισε ο διάκος Σπύρος Παπαδόπουλος.

λουθα: «Εἰς Πρέβεζαν εἶχον κατασκευάσει οἱ Τούρκοι δώδεκα κάτεργα καὶ ἦσαν τελειωμένα. Ὡς ἔμαθε τοῦτο ὁ Πέζαρος, ἐπέρασεν ἐκεῖ μὲ δώδεκα κάτεργα καὶ ἀπέβη αἰφνιδίως εἰς τὸν λιμένα. Οἱ Τούρκοι ἐβγήκαν ἀπὸ τὸ φρούριον διὰ νὰ ἐναντιωθοῦν, ἀλλὰ τοὺς ἔβαλεν εἰς ἀταξίαν καὶ τοὺς ἐνίκησε καὶ σύροντας τὰ κάτεργα ἔφερον αὐτὰ εἰς τὸν ναυτικὸν στόλον ἀφοῦ ἔκαυσεν ἐκεῖ διαφόρους τροφὰς καὶ πολεμικὰ ὄργανα.»

Φαίνεται πὼς ἔχει μεταφρασθεῖ αὐτὴ ἡ ἀφήγησις ἀπὸ τὸν Μπέμπο. Ἔτσι ἔγινε καὶ τ' ἀνακείμενον πρὸς μᾶς ἔφερε σ' ἀμηχανία. Ὁ Ἕλληνας χρονογράφος λέει πὼς στὰ 1500 οἱ Βενετσιάνοι ἔγιναν κύριοι τῆς Ἀγίας Μαύρας («Βίβλος χρονικὴ περιέχουσα τὴν ἱστορίαν τῆς Βυζαντιδος»). Κατὰ τὸν Μπέμπο, ἡ παράδοσις θάγινε στὶς 30 Αὐγούστου 1502. Ἀλλὰ τότε δὲν συμβαδίζει μὲ τὴν ἡμερομηνία τῆς προκηρύξεως τοῦ Πέζαρου πού ἀναφέρει ὁ Πετριτσόπουλος μὲ ἡμερομηνία 22 Φλεβάρη 1501⁽¹⁴⁾. Ἄν βρισκόταν τέτοια προκήρυξις, θὰ μᾶς καθόριζε τὴν ἡμερομηνία. Ἄν πάω στὴν Κέρκυρα, θὰ τὴ ζητήσω. Ἄν ὄχι, μπορεῖτε νὰ ἐπιφορτίσετε κανένα φίλο σας νὰ ψάξει; Ἡ ἐπιβεβαίωσις τοῦ Ἰακώβου Γκράντι⁽¹⁵⁾ πὼς οἱ Βενετσιάνοι στὰ 1499 κατέλαβαν τὴν Ἀγία Μαύρα καὶ πὼς τὴν ἀπόδωσαν πάλι στοὺς Τούρκους ὕστερ' ἀπὸ λίγους μῆνες, εἶναι φανερό πὼς δὲν εἶναι ἀκρίβης. Τὸ δείχνουν τὰ ἔγγραφα πού μοῦ στείλατε, ἂν μπορεῖ κανεὶς νὰ δώσει βάση στὶς ἡμερομηνίες τους, γιὰ τίς ὁποῖες ἐγὼ ἀμφιβάλλω. Μία πού ἡ πρώτη εἶναι σφαλερὴ, μπορεῖ νάνα ὑποπτες καὶ οἱ ἄλλες. Ἄν ἦταν ἡ πρώτη σωστή, θ' ἀποδείχονταν πὼς στὰ 1500 ἡ Ἀγία Μαύρα ἦταν ἀκόμη ὑπὸ τὴν κατοχὴ τῶν Τούρκων. Αὐτὸ ὅμως θὰ διέψευδε τὸν Γκράντι, πού τὸν διαψεύδει πάλι μὲ τὴ σειρά του ὁ Ἕλληνας χρονογράφος, πού λέει πὼς ἡ κατάληψις τῆς Ἀγίας Μαύρας ἀπὸ τοὺς Βενετσιάνους ἔγινε στὰ 1500.

Εἶναι ἐπίσης σφαλερό πὼς οἱ Βενετσιάνοι κράτησαν μόνο λίγους μῆνες τὴν Ἀγία Μαύρα. Ὁ Μπέμπο λέει πὼς ὁ Πέζαρος τὴν εἶχε ὀχυρώσει πολὺ δαπανώντας ἀφθο-

να χρήματα. (Βιβλ. VI). Τέτοια ὀχύρωσις λοιπὸν χρειαζόταν πολὺ περισσότερο διάστημα ἀπὸ λίγους μῆνες ὥστε ἡ παράδοσις ἔγινε πρὶν ἀπὸ τὴ συνθήκη. Ὁ Daru⁽¹⁶⁾ λέει: «Ἡ εἰρήνη ἔγινε στὰ 1501. Ὁ Βαγιαζίτ⁽¹⁷⁾ παραχώρησε στοὺς Βενετσιάνους τὴν Κεφαλονιά, ξαναπῆρε τὴν Ἀγία Μαύρα καὶ κράτησεν ἀκόμη ὅ,τι ἄλλο κατέκτησε.» Ἄλλο λάθος. Ὁ Γκουιτζιαρντίνι⁽¹⁸⁾ λέει πὼς ἡ συνθήκη ἔγινε στὰ 1504. Σὰς μεταφέρω τὰ λόγια του γιὰ νὰ δεῖτε τὴν ὠραίαν ἀκρίβεια πού κρατεῖ στὰ ὀνόματα: «Ὅσον ἀφορᾷ τὸν Μπαϊζέτ, — πρόκειται γιὰ τὸν Βαγιαζίτ, — σύμφωνα μὲ τοὺς ὄρους τῆς συνθήκης κρατοῦσεν ὅ,τι εἶχε καταλάβει. Οἱ δὲ Βενετσιάνοι, γιὰ νὰ κρατήσουν τὴν Κεφαλονιά, πού στὰ παλιὰ χρόνια λεγόταν Λευκάδα, ὑποχρεώθηκαν νὰ τοῦ παραχωρήσουν τὸ Νησί Νερίτο πού σήμερα λέγεται Ἀγία Μαύρα». Δὲν ξέρω ἂν θὰ μπορέσω νὰ στηριχθῶ στὴν ἡμερομηνία τοῦ Γκουιτζιαρντίνι.

Ὁ Σισμόντι⁽¹⁹⁾ λέει: Ὁ Γκρίττι⁽²⁰⁾ ὑπέγραψε τὴ συνθήκη τῆς εἰρήνης στὶς ἀρχὲς τοῦ 1509⁽²¹⁾. Ἡ ἀκριβὴς ἐποχὴ ποῖα ἀπ' ὄλες αὐτὲς νὰ εἶναι τάχα; Δὲν ἔχω τὸν Σάντι γιὰ νὰ τὸν συμβουλευθῶ. Μοῦ φάνηκε πὼς εἶναι ὁ ἀκριβέστερος ἀπ' ὅλους.

Περὶ τῆς κατοχῆς τῆς Ἀγίας Μαύρας

(14) Ὁ Πέτρος Ἀντώνιος Daru γεννήθηκε στὶς 12 τοῦ Γενάρη 1767 καὶ πέθανε στὶς 5 τοῦ Σεπτεμβρίου 1829. Ὁ Γάλλος αὐτὸς πολιτικός καὶ φιλόλογος ἀκολούθησε τὸ Ναπολέοντα σὲ πολλὰς ἐκστρατείας, ἔλαβε ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα πολλὰ κατὰ καιροὺς ἀξιώματα, ἔγινε ὑπουργός, πρέσβης κτλ. Μετὰ τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ ἐπὶ τὸν θρόνον τοῦ Λουδοβίκου 18ου, τὸν ἐξόρισαν, καθὼς ἦταν ἐπόμενος, ἀπὸ τὴ Γαλλία. Τότε κατέγινε πιά μὲ τὰ σωστά του στὴ συγγραφῆ, κ' ἔγραψε τὸ σπουδαιότερον ἔργον του, ἱστορία τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας.

(15) Βαγιαζίτ Β', 1447-1512. Εἶναι ὁ γιὸς τοῦ Μωάμεθ, πού κυρίευσεν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Βαγιαζίτ ἐπίσης ἔδωκε λαμπρὰς νίκας στὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία. Τὸς Βενετούς νίκησε πολλὰς φορές. Στὴ ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου διέκοθεν αὐτοπροσώπως τὸ στόλον του.

(16) Ὁ Γκουιτζιαρντίνι, Φραγκίσκος, εἶναι ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους ἱστορικούς τῆς ἐποχῆς του. Ἀπὸ τὰ ἔργα του, τὰ ἀξιολογώτερα εἶναι: *Storie fiorentine* τῆς περιόδου 1378-1509.—*Relazione di Spagna*.—*Ricordi Politici e civili*.—*Le considerazioni sui discorsi del Macchiavelli*. *Storia d'Italia* κτλ.

(17) Ἦταν Ἕλληνας τῆς σπουδαίας. Γεννήθηκε τὸ Μάρτη τοῦ 1483 καὶ πέθανε τὸ Μάη τοῦ 1540.

(18) Σισμόντι Ἰωάννης, γεννήθηκε στὶς 9 τοῦ Μάη 1773 καὶ πέθανε στὶς 25 Ἰουνίου 1842. Ἀφιέρωσε τὴ ζωὴν του δλόκληρην σὲ ἱστορικὰ ἔργα. Ἀπὸ τὰ ἀξιολογώτερα ἔργα του εἶναι: *Tableau de l'agriculture Toscane*.—*De la Richesse Commerciale*.—*Histoire des Républiques Italiennes du Moyen-Age*.—*Histoire de la chute de l'Empire Romain*.—*Histoire des Français*.—*Etudes des sciences sociales*. Ἄφησε κ' ἓνα μυθιστόρημα, γραμμένον κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Βάλτερ Σκόττ, τὴν ἱστορίαν τῆς Ἰουλίας Ρεβέρα.

(19) Εἶναι ὁ ἀπεσταλμένος ἀπὸ τὴ Βενετία στὴν Κωνσταντινούπολιν γιὰ νὰ διαπραγματευθεῖ τὴν εἰρήνην. Τότε ὑπογράφηκε ἡ συνθήκη—1503—πού ἀπέδιδαν οἱ Ἑνετοὶ τὴν Λευκάδα στοὺς Τούρκους, κρατοῦσαν τὴν Κεφαλονιά καὶ πλήρωναν γιὰ τὴν κατοχὴ τῆς Ζακύνθου 500 δουκάτα στὴν Τουρκία.

(20) Ἡ συνθήκη ὑπογράφηκε στὴ Βενετία στὰ 1503 καὶ ἐπικυρώθηκε στὴν Κωνσταντινούπολιν.

(14) Δημ. Πετριτσόπουλος «Saggio storico sull'età di Leucadia», σὲ σημείωσις σελ. 54. Φλωρεντία, 1814.

Ὁ Δημήτριος Πετριτσόπουλος γεννήθηκε στὴν Λευκάδα στὰ 1763 καὶ πέθανε στὰ 1833. Ἡ κατάγωγις του ὅμως ἦταν ἀπὸ τὰ Καλάβρυτα. Σπούδασεν γιὰ τὸν ἴσον στὴν Ἰταλία καὶ γύρισε κατόπι στὴν πατρίδα του ὅπου ἐξάσκησε δωρεάν τὸ ἐπάγγελμα του. Ἐγραψε πολλὰ ἔργα ἰταλικά: *Saggio storico sulle prime età dell'Isola di Leucadia*.—*Seguito delle medaglie Leucadie*.—*Illustrazione d'una medaglia Italiana*.—*Saggio storico sull'età di Leucadia sotto il dominio dei Romani*, κτλ.

Ἄφησε καὶ ἄλλα ἔργα περὶ Λευκάδος ἀνέκδοτα. Στὰ 1802 ἐξελέγη μέλος τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως τῆς Λευκάδος, ἐπὶ Ρωσοτούρκων (1803) Πρόεδρος τῆς Βουλῆς τῆς Ἐπτανήσου, καὶ στὰ 1804 πρόεδρος στὴν Κεφαλονιά.

(15) Ἰδε ὕποσημ. 6.

από τον Μοροζίνι⁽²⁴⁾, έχομε την έκτενή περιγραφή του Λοκατέλι που είναι μία ιστορική αφήγηση του ένετικού πολέμου στην Ανατολή, καθώς και ό,τι έγραψεν ο Γαρζώνης⁽²⁵⁾. Αυτά τα δυό μās κάνουν να μη ποθήσουμε τίποτα περισσότερο.

Τα έγγραφα που είχατε την ευγένεια να μου στείλετε θα σας τα επιστρέψω, άνεγγιχτα, όταν δε θα τα χρειάζομαι πιά.

Συγχωρήστε την προχειρότητα της επιστολής μου. Άποδοστε την στη βιάση και στην ημέρα που της έγραψα.

Ή άνεψιά μου και ή κόρη μου άνταποδίνουν μ' όλη τους την καρδιά τους χαιρετισμούς στην ευγενικιά σας γυναίκα. Χαιρετήστε μου τον πατέρα σας και πιστέψατέ με δικό σας. Αφωσιωμένος φίλος σας

Έρμάννος Λούντζης.

ΤΟ ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗ

• Άγαπητέ μου κόντε,

Γιά τό ιστορικόν έργο που έπιχειρείτε τώρα μου μιλήσατε τελευταία, που ήμουν στη Ζάκυνθο, κατά τις μακρές και ευχάριστες κουβέντες μας. Γιά να ίκανοποιήσω λοιπόν όσο μπορώ την έπιθυμία σας, άρχισα τις ιστορικές μου έρευνες για την Άγία

(24) Ο Φραγκίσκος Μοροζίνης είναι ο ξακουστός πολεμιστής που στα τελευταία του χρόνια έξελεγή και δόγη της Βενετσιάνικης Δημοκρατίας. Ο Ολοκληρωστικός πολέμος ή ζωή του πέρασε κυλιόμενος στην Ελλάδα και για τό θρίαμβό του στην Πελοπόννησο, έμεινε γνωστός ως Μοροζίνης ο Πελοποννησιακός. Κατάστρεψε στην είσοδο των Δαρδανελίων δύο τουρκικούς στόλους και κατέλαβε πολλά ελληνικά νησιά, Τένεδο, Αίγινα, Νάξο, Μίλητο, Σαμοθράκη κ. ά. Πολέμησε έπαισισημένως στην Κρήτη. Πρώτη φορά στα 1636. Γυρίζοντας στην πατρίδα του στα 1661 κατηγορήθηκε για δειλία κ' έμεινε για κάμποσο διάστημα άργος. Όμως δεν άργησε να φανεί ή άλήθεια, και ν' άνυλλάξει πάλι στην Κρήτη στα 1666 τον κόλεμο ένοπλιών των Τούρκων. Διέκτισε χρόνια κράτησε την υπεράσπιση του Χάνδακα. Μά στο τέλος νικήθηκε, παρ' όλες τις έπικουρίες που έλαβε από τη Γαλλία και την Ίταλία, και συνθηκολόγησε με καλούς όρους με τους Τούρκους τό Σεπτέμβριο του 1669. Έπειδή όμως έκαμε ειρήνη χωρίς να συμβουλευθεί την κυβέρνησή του, κατηγορήθηκε κι' αυτή τη φορά για δειλία. Άποχώρησε και πάλι προσωρινά από τις έστρατείες και διορίστηκε διοικητής στο Φριούλι. Άλλά στα 1684 άρχισε πάλι τους πολέμους κατά των Τούρκων και κέρδισε τότε τις λαμπρές νίκες που του έδωσαν τόσο μέρος της Ελλάδος. Βρισκόταν στην Αίγινα όταν έμαθε πως τον εξέλεξαν δόγη στις 3 του Άπριλη 1688. Γόρισε τότε στη Βενετία για ν' αναλάβει τά καθήκοντά του, αλλά και για να συνέλθει επειδή ήταν πολύ άρρωστος. Όμως δεν μπορούσε για πολύ να ήσυχάσει μέσα στο δογικό παλάτι. Νοσταλγούσε την πολεμική ζωή. Γι' αυτό, τό Μάη του 1693 έφυγε πάλι για να πολεμήσει τους Τούρκους στην Ελλάδα. Άλλά δεν πρόφθασε να χαρεί για πολύ τις καινούριες νίκες του. Σε λίγους μήνες πέθανε στο Ναύπλιο. Ο Μοροζίνης γεννήθηκε στα 1618 και πέθανε στα 1694 σε ηλικία 76 χρονών. Ή κόρη του και τά χρόνια τον είχαν δαμάσει πιά.

(25) Θα πρόκειται για τον Λουδοβίκο Γαρζώνη, τον Βενετσιάνο χρονογράφο, που συγκέντρωσε από τά δουκικά άρχεία χρονικά από τά 1386 μέχρι τά 1524.

(26) Έννοεί την ορθόδοξη έκκλησία που ύπόφερε τόσους βίωγμούς από τους Φράγκους πρώτα και ύστερα από τους διάφορους λατινισκόπους.

Υ.Γ. Στην επιστολή σας της 8 του Άπριλη μου γράφετε: «Γιά την έγκαθίδρυση της έκκλησίας της Άγίας Μαύρας⁽²⁶⁾ θα βρήτε άρκετές πληροφορίες σε πολλούς συγγραφείς». Θάθελα να μου ύποδείξετε τις πηγές για να βρω τις πληροφορίες που θέλω. Άν τις έχετε, να μου τις άντιγράψετε για να τις παραθέσω στο έργο μου. Με την άποστολή των έγγραφων μου δώσατε ένα δείγμα τόσο πασιφάνερο της ευγενείας σας, ώστε δεν φοβάμαι πως θα καταχρασθώ την καλοσύνη σας.

Έπειτα, βεβαιωθήτε πως με τη δουλειά που καταπιάστηκα, έξυπηρετώ τά πραγματικά συμφέροντα των Ιονίων και έλπίζω πως θα διεκδικήσω την τιμή των Νησιών μας, τιμή που δεν θα ήθελα να χαθεί.»

Μαύρα, από τότε που την κυβερνούσε ή οικογένεια των Τόκκων. Σας πληροφορήσα ήδη πως τό άρχαιοφυλακείο μας καταστράφηκε για πρώτη φορά από τους Τούρκους στα τέλη του 17ου αιώνα, και έπειτα για δεύτερη φορά από τους Γάλλους, στα 1796, την ημέρα της ανακηρύξεως της Δημοκρατίας, όπου φύτεψαν και τό δέντρο της έλευθερίας. Έτσι δεν μπορεί να προσφέρει άυθεντικές πηγές για τά προηγούμενα γεγονότα. Όμως, με την έπιμέλεια και φροντίδα του άρχαιοφύλακά μας, διορθώθηκε εν μέρει τό κακό. Σ' αυτόν χρωστάμε πολλά έπίσημα έγγραφα, που θετικά θα χρησιμέψουν στη διαφώτιση της σκοτεινής ιστορίας του παλιού εκείνου καιρού. Άπό τους Τόκκους, ο Λεονάρδος Α', γιός του Γουλιέλμου, που ήταν στα 1330 αντιπρόσωπος στην Κέρκυρα του βασιλιά Ροβέρτου ντ' Αντζιό, έλαβε ως δώρο από τον πρίγκηπα την Κεφαλονιά, καθώς και τον τίτλο του παλατινού πρίγκηπος, ως άμοιβή για τις ύπηρεσίες του. Φαίνεται πως μόνο την Κεφαλονιά πήρε χτήμα του, ως άπλός δε αντιπρόσωπος του Ροβέρτου θα διοικούσε την Άγία Μαύρα καθώς και τά γύρο μέρη που είχε καταλάβει στον πόλεμο κατά του θρόνου της Κωνσταντινουπόλεως⁽²⁷⁾.

Στα 1368 ο Ροβέρτος πέθανε και ο Λεονάρδος Τόκκος βρήκε την ευκαιρία ν' ανακηρυχθεί πρίγκηπας άνεξάρτητος. Κατέλαβε τότε για λογαριασμό του και την Άγία Μαύρα μαζί με άλλες πόλεις και έπαρχίες. Φανερό κατά τη γνώμη μου και λογικό πως από κείνη την έποχή μόνο πρόσθεσε στον τίτλο του παλατινού κόμητος της Κεφαλονιάς, τον τίτλο του δουκός της Λευκάδας. Άφου όμως ούτε ο Μπυσόν, ούτε ο Μουστοζύδης⁽²⁸⁾, ούτε σείς στις 8

(27) Βλεπ. σημ. 5.

(28) Μουστοζύδης Άνδρέας, 1885-1860. Πρόκειται για

ρευές σας δέν συναντήσατε τίποτα πού νά δικαιολογεί τήν απόχτηση αὐτοῦ τοῦ τίτλου, οὔτε δηλαδή ὅτι ἔλαβε τέτοιαν ἐξουσία ἀπό κανένα, οὔτε ὅτι τόν πήρεν ὡς προίκα, οὔτε ὅτι τόν κληρονόμησε, πρέπει κατ' ἀνάγκην νά παραδεχτοῦμε πὼς ὁ Λεονάρδος Τόκκος, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ροβέρτου, ἐπωφελήθηκεν ἀπὸ τῆς δυνάμεις πού διέθετε καθὼς καὶ ἀπὸ τῆς θέσης πού εἶχε, καὶ ἀπὸ ἀπλὸς κυβερνήτης ἔγινε ἀπόλυτος κύριος τῆς Ἁγίας Μαύρας.

Ἀπὸ δικῆ του πρωτοβουλία τὴν ἔκανε δουκάτο δικό του καὶ κατὰ συνέπειαν ἀνακηρύχθηκε δούκας. Ἐξ ἄλλου, παρόμοια αὐθαιρεσία σὲ τίτλους δέν εἶναι τίποτα τὸ παράδοξο στὰ χρονικά τοῦ μεσαίωνα. Θὰ μπορούσε νά συναχτοῦν πολλὰ παραδείγματα πού ν' ἀποδείχνουν πὼς τὸν καιρὸ ἐκεῖνο, πού ἀνώτατος λόγος ἦταν ἡ χτηνώδικη δύναμη, πολλοὶ ἤρθαν ἀπὸ τῆς Δύσης καὶ ἀνατολῆς ἀπλοὶ ἱππότες ἢ βαρῶνοι καὶ ἔγιναν πρίγκηπες, δούκες καὶ δεσπότες. Καὶ ποίος θὰ τολμοῦσε ν' ἀμφισβητήσει παρόμοιους τίτλους, πού ἦταν χαραγμένοι στὰ οἰκόσημα μὲ τὴ μύτη τοῦ σπαθιοῦ, ἢ καὶ ποιόν θὰ συνέφερε νά τοὺς ἀμφισβητήσει;

Αὐτὴ εἶναι ἡ γνώμη του ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ ζήτημα. Εἶμαι ἀπόλυτα πεισμένος πὼς θὰ χάνατε τοὺς κόπους σας ἂν ψάχνατε στὴν ἐποχὴν ἐκείνη γιὰ ἔγγραφα πού θὰ μᾶς πληροφοροῦσαν πὼς ὁ Λεονάρδος Τόκκος ἐσχημάτισε τὸ δουκάτο τῆς Ἁγίας Μαύρας καὶ πὼς ὠνομάστηκε δούκας. Εἶχε κάθε δικαίωμα. Πιστέψετε πὼς εἶναι ἀνώφελο νά δικαιολογήσουμε ἕναν τίτλο πού μόνος του πήρε, κατὰ μίμησιν ἄλλων συγχρόνων του, πού τὴν ἴδια ἐποχὴ κατεῖχαν τῆ λοιπὴν Ἑλλάδα.

Τὸ ὄνομα τοῦ δουκάτου ἔμεινε γιὰ κάμποσο καιρὸ στὸ Νησί καὶ τὸν Κυβερνήτη τῆς Λευκάδος ἀκόμη τὸν ὀνομάζει ὁ λαὸς δούκα.

Γιὰ τὸν Λεονάρδο Α' τῶν Τόκκων, πού πέθανε κατὰ τὸν Μπυσόν στὰ 1375, δέν ξέρουμε τίποτα. Τὸν διαδέχτηκε ὁ Κάρολος Α' πού πέθανε τὸν Ἀλωνάρη τοῦ 1430.

Ἡ οἰκογένεια Πατρικίου πού ἴσως ἔχει τὴν προέλευσὴ της ἀπὸ τὴν Κεφαλονιά⁽²⁹⁾ καὶ ἔχει ἐγκατασταθεῖ ἀπὸ πολλὰ χρόνια στὴν Ἁγία Μαύρα, πήρε τὸ σχετικὸ τίτλο στὶς 18 τοῦ Φλεβάρη 1726. Μία διαταγὴ τοῦ Καρόλου Τόκκου στὰ 1428 καθὼς καὶ τὴν παραχώρηση μερικῶν προνομίων στὴν οἰκογένειά τους, σᾶς μεταφέρω ὀλόκληρα ἐπειδὴ βλέπω πόσο σπάνια εἶναι αὐτὰ τὰ ἔγγραφα.

Τὸν Κάρολο Α' (30) διαδέχτηκε Κάρολος ὁ Β' καὶ αὐτὸν ὁ Λεονάρδος Β'. Κατὰ τὸν Φραντζῆ⁽³¹⁾ ὁ τελευταῖος αὐτὸς ζοῦσε στὴ Λευκάδα στὰ 1468.

Ἐνα χρόνο ἀργότερα δέχτηκε τὴν ἐπίθεση τῶν Τούρκων, ἐγκατέλειψε τὸ δουκάτο του καὶ ἔτρεξε ζητώντας καταφύγιο ἀπὸ τὸ Βασιλεῖα τῆς Νάπολης Φερδινάνδο. Ἀπὸ τὰ 1469 οἱ Τούρκοι κατέλαβαν τὸ Νησί μέχρι τὰ 1499. Τῆ χρονιά ἐκείνη ὁ Βενέδικτος Πέζαρος κατέλαβε τὸ Νησί καὶ μετὰ τὴν εἰρήνην τὴν ἀπόδωσε πάλι στοὺς Ὀθωμανοὺς στὰ 1500. Στὴν «Ἱστορία τῆς Βενετίας» τοῦ Καρδινάλιου Μπέμπο, φαίνεται ὀλοκάθαρα πὼς ὁ Βενέδικτος Πέζαρος μετὰ τὴν κατάληψη τῆς Κεφαλονιάς στὶς 23 τοῦ Γενάρη 1501, ἐπέστρεψε στὴν Ἁγία Μαύρα, ἄφησε μέρος ἀπὸ τῆς γαλέρες του στὸ λιμάνι καὶ ἔκαμε ἀπόβαση στὴν Πρέβεζα πού κατεῖχαν οἱ Τούρκοι.

Βρίσκω στὸν Πετριτσόπουλο μιά προκήρυξη τοῦ στρατηγοῦ Πέζαρο, ἡμερομηνίας 22 τοῦ Φλεβάρη 1501, ὅταν κατέλαβε δηλαδή τὴν Ἁγία Μαύρα. Ὁ Δημήτριος Πετριτσόπουλος διάβασε κακὰ ἢ ὁ καρδινάλιος Μπέμπο λαθεύει λέγοντας πὼς τὸ Νησί ἦταν ὑπὸ τὴν κατοχὴ τῶν Βενετσιάνων ἴσως ἕνα χρόνο πρὶν ἀπὸ τὴν κατάληψη τῆς Κεφαλονιάς; -

Αὐτὰ εἶναι τὰ δύο γράμματα τοῦ Λούντζη καὶ τοῦ Βαλαωρίτη, πού δέν εἶναι δύσκολο νά καταλάβει κανεὶς τὴν ἀξία τους.

ΜΑΡΙΕΤΤΑ ΕΠΤΑΝΗΣΙΑ

ἀκόμη τὸ περιοδικὸ «Ἑλληνομνήμων» ἐπὶ μίᾳ δεκαετίᾳ (1843—53) καὶ περιέλαβε ἐκεῖ πολλές καὶ ἀξιόλογες μελέτες του.

(29) Στὸν Γοιτσέλη, Κεφαλληνιακὰ Σύμμικτα, σελ. 516, βλέπουμε πὼς ἡ οἰκογένεια Πατρικίου πρώτη τῆς προέλευσὴ εἶχε τὴ Μεθώνη. Κατόπι ἐγκαταστάθηκε στὴν Κεφαλονιά. Ὁ Πατρικίος Γιαννούλης, μὲ τοὺς δύο γιούς του, τὸν Πέτρο καὶ τὸν Ἀντώνη, βοήθησε τὸν στρατηγὸ Πέζαρο νά διώξει τοὺς Τούρκους καὶ νά καταλάβει τὸ φρούριο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Δουκικὴ διαταγὴ ἡμερομηνίας 16 Μαρτίου 1503 ἐξαιροῦσιν τὴν οἰκογένεια Πατρικίου ἀπὸ ἀγγραφεῖς προσωπικῆς, βάρη, καὶ γι' ἀμοιβὴ τῶν ὑπηρεσιῶν τῆς τῆς παραχωροῦσε τιμάρια.

(30) Βλ. σημ. 5.

(31) Πρόκειται γιὰ τὸν Βοζαντινὸ γνωστὸ ἱστοριογράφου.

τὸ γνωστὸ ἱστορικὸ τῆς Κερκύρας. Σπούδασε νομικὰ στὴν Ἰταλία. Γρήγορα ὅμως τὸν ἀπερρόφησε ἡ μελέτη τῆς ἱστορίας καὶ ἄρχισε νά γράφει διαφορὰ ἱστορικὰ σχετικὰ μὲ τὴν πατρίδα του. Ἀπὸ τὰ ἔργα του τὰ περισσότερα εἶναι γραμμένα Ἰταλικά. *Noizie per scriverli alla storia di Corfù 1801*. - *Illustrazioni storiche di Corfù* tom. 2. 1811-1814. - *Itose varie*, 1821. Ὑστερ' ἀπὸ τὰ αὐγγραμματα αὐτὰ, πήρε τὸν τίτλο τοῦ ἐπισήμου ἱστοριογράφου τῆς Ἰονίου Πολιτείας.

Ἐπὶ Καποδίστρια κατέβηκε καὶ πήρε τὴ διευθυνση τῆς Σχολῆς Αἰγίνης. Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Κυβερνήτη ὅμως γύρῃς στὴν Κέρκυρα, ὅπου ἐξέδωσε ἕν' ἄλλο βιβλίον: *Notizie varie corfùesi*, 1828.

Ὁ Μουστοζόδης μετέφρασε ἰταλικά ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ τὸν Ἰσοκράτη καὶ Ἡρόδοτο. Ἐξέδωσε